

4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ. СУДОУСТРІЙ. ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

DOI: 10.35774/app2023.01.179
УДК 343.137

Петро Декайло,

старший викладач кафедри кримінального
права та процесу Західноукраїнського
національного університету
<https://orcid.org/0000-0002-3711-0065>

Володимир Бабій,

студент юридичного факультету
Західноукраїнського національного
університету

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО СВОБОДИ ВІД САМОВИКРИТТЯ ЯК ОДНІЄЇ ІЗ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Детально проаналізовано одну із засад кримінально провадження – свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї. Визначено основні недоліки її використання безпосередньо на практиці. Розглянуто думки численних вчених, практику ЄСПЛ та досвід зарубіжних країн щодо застосування вищезгаданої засади кримінально-процесуального законодавства України. На основі цього надано пропозиції щодо покращення ефективного використання цієї засади.

Варто зауважити, що весь кримінальний процес обов'язково повинен здійснюватися з дотриманням усіх 22 засад, які передбачені Кримінально процесуальним кодексом України. Будь-які процесуальні дії, вчиненні з порушенням чи недотриманням хоча б однієї з них, стають незаконними. Саме тому надзвичайно важливо для усіх учасників кримінально провадження детально, а головне правильно, розуміти саме зміст та суть кожної з цих засад, без винятку. Оскільки від цього залежить дотримання прав людини, встановлення справедливості та насамперед – вирішення долі людей. Більш детально роз'яснення кожної із засад, пошук шляхів для вдоско-

© Петро Декайло, Володимир Бабій, 2023

налення, усунення колізій у чинному законодавстві та виключення можливості зловживати правами, які впливають з цих засад, – не менш важливо, ніж їх дотримання у кримінальному провадженні.

Ключові слова: свобода від самовикриття, право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, засада кримінального процесуального права, зловживання правом, кримінальне провадження, підозрюваний, обвинувачений, освідування, кримінальна відповідальність.

Dekailo P., Babiy V.

Some questions regarding freedom from self-disclosure as one of the principles of the criminal procedure

One of the principles of criminal proceedings - freedom from self-incrimination and the right not to testify against close relatives and family members - is analyzed in detail. The main disadvantages of its use directly in practice have been identified. The opinions of numerous scientists, the practice of the ECtHR and the experience of foreign countries regarding the application of the above-mentioned principles of the criminal procedural legislation of Ukraine were considered. Based on this, a number of proposals for improving the effective use of this principle are highlighted.

It is worth noting that the entire criminal process must be carried out in compliance with all 22 principles provided for by the Criminal Procedure Code of Ukraine. Any procedural actions committed in violation or non-compliance with at least one of them becomes illegal. That is why it is extremely important for all participants in criminal proceedings to understand in detail, and most importantly, the meaning and essence of each of these principles, without exception. Because it depends on the observance of human rights, the establishment of justice and, above all, the decision of people's fate. A detailed explanation of each of the principles, the search for ways to improve, the elimination of conflicts in the current legislation and the exclusion of the possibility of abusing the rights arising from these principles are no less important than their observance in criminal proceedings.

Keywords: *freedom from self-incrimination, the right not to testify against close relatives and family members, the basis of criminal procedural law, abuse of law, criminal proceedings, suspect, accused, investigation, criminal liability.*

Постановка проблеми. Протягом всього періоду незалежності Україна прагне стати правовою державою, основна ціль якої – захист прав та свобод громадян, а також забезпечення їхніх інтересів. Саме для цього в Конституції України та в кримінально-процесуальному законодавстві закріплені основоположні принципи та засади, без яких неможливо досягти вищезазначеної мети.

Саме тому надзвичайно актуальним на сьогоднішні вирішити усі суперечливі моменти, які виникли в результаті реалізації засад кримінального провадження. Проте, оскільки вищезгаданих доволі багато, то для більш детального вивчення проблеми зупинимося лише на одній – свободі від самовикриття та праві не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: зміст та специфіку принципів кримінального провадження, зокрема свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, досліджували: Ю. М. Чорноус, Є. Бентам, А. Ф. Коні, А. Я. Дубинський, В. Г. Гончаренко, М. М. Полянський, В. Т. Нор, Ю. М. Грошевий, О. Ю. Якимов, В. Т. Маляренко, О. Р. Михайленко, М. А. Селіванов, М. С. Строгович та ін.

Мета дослідження – детальний аналіз необхідних і доцільних на сьогоднішні змін до чинного КПК України та дослідження найбільш суперечливих питань із застосування одного з принципів кримінального провадження – свободи від самовикриття та права не свідчити проти рідних та близьких. Використовуючи не тільки праці українських вчених, але й також іноземний досвід та насамперед практику ЄСПЛ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї закріплюється в ст. 61 Конституції України (далі – Конституція) [1]. Це поняття тотожне терміну «право зберігати мовчання» та «не свідчити проти себе», які найчастіше використовуються у практиці ЄСПЛ. Головна суть такого конституційного принципу зводиться до того, що особа не може бути притягнена до будь-якої юридичної відповідальності за відмову свідчити проти себе та своїх близьких [9, с. 284].

Доцільність та необхідність цього принципу зумовлена насамперед домінуючими на сьогодні моральними уявленнями у суспільстві, що саме родинні відносини – одна з найбільших цінностей. Недарма відомий юрист минулого століття Коні А. Ф. у своїх працях писав: «...У людському погляді закону на таємничий голос крові чи подружньої прив'язаності ... допускається брехня, яка в певних випадках більш близька до внутрішньої правди життя, аніж об'єктивна та холодна істина» [7, с. 128].

Щоправда варто зауважити, що свобода від самовикриття вперше з'явилася на теренах України ще на початку XVIII ст. Тобто майже на пів сотні років пізніше, ніж в Англії та США. З моменту закріплення і до сьогодні вона завжди існувала у праві, яке діяло на територію України [8, с. 9–10].

Власне весь попередній законодавчий досвід цього питання закріплюється однією зі статей Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України. Саме цією нормою ширше розкривається зміст вищезгаданого конституційного принципу, щоправда вже як однієї із численних засад саме кримінального провадження [10, с. 112].

Саме у ст. 18 КПК зазначається, що нікого не можна примусити визнати свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення та не можна примусити давати пояснення чи показання, які можуть бути підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею або її близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення. Крім цього КПК передбачає, що кожен має право не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення, які висуваються йому, а також у будь-який момент відмовитися відповісти на запитання та бути негайно повідомленим про ці права [2].

Для кращого розуміння суті такої засади кримінального провадження, а також для виявлення її недоліків варто проаналізувати іноземний досвід. Варто насамперед зауважити, що кримінально-процесуальне законодавство в Україні належить до романо-германської правової системи.

Тому зовсім не дивно, що у країнах з англо-американською правовою системою обвинувачений може допитуватися під присягою. Як наслідок, її порушення передбачає кримінальну відповідальність. Саме тому основна відмінність кримінального провадження України від, наприклад США, полягає в тому, що доказування в американському праві буде переважно опиратися на показання як вид доказів. Водночас у вітчизняному – на речові докази та висновки експертів [5, с. 12–13].

Варто звернути увагу на те, що багато проблем в українському законодавстві пов'язані з особливостями радянського законодавства. Щодо цього М. М. Полянський пише: «...радянське право, не вважає, проте, за потрібне жертвувати інтересами правосуддя на користь подружнім та родинним почуттям» [7, с. 128–129]. У зв'язку з цим інтереси досудового розслідування та судового провадження для радянського кримінального процесу були вищі за особисті інтереси особи у випадках, коли між такими інтересами виникали колізії. Це повна протилежність сучасному українському кримінальному провадженню, яке на перший план ставить саме інтереси індивіда і тільки в окремих випадках – публічні інтереси, якщо вони не завдають значної шкоди особі.

Побудова сучасного КПК України на досвіді минулого століття призводить до того, що виникає надзвичайно багато протиріч у законодавстві. Зокрема, на сьогодні актуальні питання, чи може поширюватися свобода від самовикриття на умисне обмовлення невинної особи, у вчиненні кримінального правопорушення, підозрюваним (обвинуваченим).

Частинна науковців та правників, посиляючись на принцип «усе, що не заборонено, дозволено», вважають, що такі дії підозрюваного (обвинуваченого) правомірні. Річ у тому, що законодавством України передбачається відповідальність за подання неправдивих, недостовірних чи підроблених доказів. Проте є маленький нюанс. Законодавець передбачив, що тільки свідка чи потерпілого можна притягнути до кримінальної відповідальності за такий злочин [10, с. 113–114].

Внаслідок цього згідно з чинним законодавством тільки свідка та потерпілого необхідно попередити про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання, оскільки для свідка надавати показання – це обов'язок, а для потерпілого – лише право. Саме тому першого попереджають про притягнення до кримінальної відповідальності за порушення обов'язку, а другого – ні. Водночас підозрюваний (обвинувачений) не складає ніяких присяг, а отже, не несе жодної відповідальності як за правду, так і за брехню, яка була сказана під час кримінального провадження [5, с. 12].

Саме тому друга частина вчених та практиків, яка найбільш чисельна, переконана, що свобода від самовикриття все ж таки допускає надання підозрюваним (обвинуваченим) неправдивих показань. Проте за умови, що вони не матимуть жодних вказівок на конкретну особу, яка начебто, вчинила кримінальне правопорушення, за словами того, кого підозрюють (обвинувачують) саме у цьому правопорушенні. На сьогодні вчинення вищезгаданої дії не забороняється законодавством, проте вона значною мірою заважає виконувати завдання кримінального провадження. Проте для справедливості варто зауважити, що загалом будь-якв неправдиві показання заважають їх виконувати. З цього випливає, що за своїм змістом обмова невинної особи підозрюваним (обвинуваченим), як і будь-які інші неправдиві показання, є зловживання правом, оскільки містить такі властиві йому ознаки [4, с. 118–119]:

- наявність в особі відповідного права надавати покази чи відмовитись від їх надання, тобто не свідчити проти себе;
- всі дії спрямовує особа на реалізацію свого права;
- відсутність у законодавстві прямої заборони для підозрюваного (обвинуваченого) обмовляти інших осіб у вчиненні злочину;
- особа здійснює таке своє право всупереч його призначенню;
- здійснення такого права перешкоджає належному виконанню завдань кримінального провадження.

Відповідно слідчому, прокурору та суду доводиться докладати чимало зусиль та часу для того, щоби перевірити достовірність інформації, наданої підозрюваним (обвинуваченим). Адже якщо вважати, що ця інформація завідомо неправдива або правдива, то це призведе до того, що до відповідальності буде притягнута невинна особа, на яку вказав підозрюваний (обвинувачений) або підозрюваний (обвинувачений), який був невинним, проте до його показань ніхто не прислухався... Цього неможливо уникнути. Однак встановлення відповідальності дасть змогу зменшити кількість випадків обмов невинних осіб у разі.

Тому не дивно, що такі цивілізовані держави, як: Словенія, Данія, Іспанія, Латвія, ФРН, Польща, Грузія, Словаччина, Швеція, Швейцарія, Угорщина, Хорватія та інші, у своєму законодавстві передбачають кримінальну відповідальність за обмову невинної особи. Адже це дає їм змогу уникати проблем [4, с. 118].

Власне доволі складно вважати таку обмову способом захисту своїх законних прав та інтересів, оскільки у такому випадку шкода заподіюється публічним інтересам, тобто інтересам розслідування. Одночасно з цим порушуються права та інтереси як невинуватої особи, так і потерпілого, а також відбувається посягання на честь та гідність таких осіб [7, с. 133].

Крім цього, варто розуміти, що суть даної процесуальної засади полягає в дещо іншому. Це влучно підмічає Г. Д. Борейко, який пише: «...право на захист надається не для того, щоб у винного була можливість уникнути відповідальності, а для того, щоб у невинного була можливість скористатись цим правом і бути виправданим» [4, с. 118].

Отож, як бачимо, свобода від самовикриття надається тільки невинним у кримінальному правопорушенні особам та тільки для того, щоб вони змогли захистити себе від незаконного, невмотивованого та необгрунтованого обвинувачення (засудження). Проте на практиці виникають певні труднощі. Зокрема, щоб визначити, чи особа дійсно винна, необхідно у судовому порядку довести її винуватість у вчиненні правопорушення. З огляду на це нереально обмежити винну особу під час здійснення досудового, а згодом і судового розгляду у використанні нею свободи від самовикриття. Крім цього, потрібно зважати на те, що не завжди до відповідальності вдається притягнути саме винну особу.

Третя група вчених менш чисельна, проте має свою точку бачення щодо вказаної проблеми. Вони вважають, що будь-які неправдиві показання недопустимі. Вони є послідовниками ідей Дж. Бентама, одного із найбільш відомих філософів ХІХ ст., який у своїх працях писав: «...не слід відкривати сховище для злочинців, треба руйнувати будь-яку довіру між ними ... навіть у надрах їхніх сімей. Цим вони будуть поставлені в необхідність дотримуватися законів та жити, як чесні люди» [7, с. 129].

Зауважимо, що кримінально-процесуальне законодавство України також має переваг, які відповідають європейському праву. Зокрема, чинне законодавство забороняє будь-яким чином примушувати осіб давати показання для формування підозри (обвинувачення) щодо такої особи чи її близьких родичів та членів її сім'ї. Крім власне наявності такої засади кримінального провадження, як свободи від самовикриття, законодавець також передбачив, що її потрібно застосовувати у випадках, коли норми КПК України не регулюють чи суперечать одна іншій у регулюванні питань кримінального процесу [6, с. 317].

Однак ми погоджуємося з думкою С. О. Циганія, що вищезгадану засаду варто застосовувати в сукупності з іншими. Це дасть змогу врегулювати кримінально-процесуальні правовідносини більш ефективно та якісно [9, с. 280–281].

Крім цього, ми також підтримуємо точку зору тих науковців та правників, які вважають, що всі зусилля законодавця повинні направлятися на загладження наслідків зловживання правом не свідчити проти себе та своїх близьких родичів та членів сім'ї, а не на встановлення специфічних заходів реагування на таке зловживання, допоки не буде встановлена кримінальна відповідальність, за обмову невинуватої особи підозрюваним (обвинуваченим) для уникнення кримінальної відповідальності [4, с. 120].

Тому в сьогоденнішніх реаліях законодавець має підвищувати ефективність роботи слідчого та прокурора. Зусилля сторони обвинувачення та суду повинні бути спрямовані на вироблення різноманітних тактик допиту, зіставлення доказів, тобто на спонукання підозрюваного (обвинуваченого) до надання прав-

дивих показів для встановлення істини у справі. Просте реагування на зловживання правом жодним чином не допомагає зменшити кількість його виявів у суспільстві. Крім цього, законодавець має встановити процедуру, яка не обмежуючи здійснення прав підозрюваним (обвинуваченим), цілком позбавляла б його очікувати будь-якої вигоди від зловживання цими своїми правами [7, с. 128–129].

Проте ми вважаємо, що більш логічним і справедливим кроком все ж таки є встановлення кримінальної відповідальності за обмову завідомо невинної особи підозрюваним (обвинуваченим). Погоджуємося з думкою О. Р. Хижна про необхідність закріпити на законодавчому рівні обов'язок будь-якої особи обґрунтовувати підстави відмови надавати інформації з приводу підозри чи обвинувачення проти неї чи її близьких родичів та членів її сім'ї. Це насамперед дасть змогу звести практично до мінімуму зловживання правами, які випливають із засади, закріпленої ст. 18 КПК [8, с. 15].

Варто також запозичити цінний досвід іноземних країн у цьому питанні. Зокрема, варто взяти до уваги законодавство США, яке гарантує свободу від самовикриття, проте не у всіх випадках. Так, наприклад, особа зобов'язана ідентифікувати себе на вимогу поліцейського за обставин, які прямо вказують на те, що саме ця особа вчинила кримінальне правопорушення. Відмова у такому випадку трактується як правопорушення [7, с. 133]. Тому вважаємо за необхідне закріпити, що відмова від надання відомостей, в окремих випадках може виступати як підстава для підозри (обвинувачення) у вчиненні особою, яка відмовляється, її близькими родичами та членами сім'ї кримінального правопорушення.

У національній практиці досить гостро постає питання щодо того, чи поширюється дія вищезгаданої засади на такі процесуальні дії, як: освідування та примусове відібрання біологічних зразків. Вітчизняні суди в одних випадках задовольняють клопотання про надання дозволу на вчинення вищезгаданих процесуальних дій, водночас в інших – відмовляють у задоволенні [3, с. 145].

Досліджуючи європейську практику, можна сміливо сказати, що свобода від самовикриття та право не свідчити проти членів своєї сім'ї чи близьких родичів не має обмежуватися тільки тим, що особа може не давати показання та пояснення щодо себе та своїх рідних. Вона повинна поширюватися також на такі процесуальні дії як освідування, яке передбачене ч. 3 ст. 241 КПК та примусове отримання біологічних зразків для експертного дослідження, що закріплюється ч. 3 ст. 245 КПК. Проте зі своїми специфічними особливостями, які водночас не суперечили би чинному законодавству. Адже якщо така засада буде у всіх випадках передбачати неможливість примусового здійснення вищезазначених процесуальних дій для отримання особистої інформації, то проблема не вирішиться. Виникне тільки ще більше проблем, головною з яких буде – як органам досудового розслідування виконувати своє основне завдання – забезпечувати швидке, повне та неупереджене розслідування, для того щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності [2]. Адже основний обсяг процесуальної інформації, на основі якої буде прийматися рішення у кримінальному процесі, становлять саме відомості, які отримуються від особи у досудовому провадженні [6, с. 319].

Тому ми вважаємо, що усі суперечки, що виникають між слідчою дією та цією засадою кримінального провадження, мають завжди вирішуватися на користь публічних інтересів органів розслідування, але тільки за умови, що права людини не зазнають значного порушення [3, с. 145].

Варто також зауважити, що чинне законодавство передбачає деякі обмеження у використанні вищезгаданих примусових процесуальних заходів. Так зокрема освідування, може здійснюватися у всіх випадках, якщо воно належним чином обґрунтоване та вмотивоване. Окрім примусового освідування потерпілого, якщо обвинувачений (підозрюваний) заявляє таке клопотання з метою захистити себе від обвинувачень, які були висунуті цим потерпілим, також законодавством забороняється здійснювати примусове освідування щодо підозрюваного, обвинуваченого та підсудного [8, с. 16].

Щоби покращити законодавство, необхідно встановити чітку межу між тим, коли порушується свобода від самовикриття, а коли – ні. Варто зауважити, що науковці поділяють усі докази на «ідеальні», тобто пояснення та показання, та «реальні», до яких відносять: зразки крові, сечі, ДНК, дихання та ін. На основі цього розподілу, Лисаченко вважає, що необхідно створити таке правило, відповідно до якого свобода від самовикриття та право не свідчити проти рідних і близьких може бути порушено тільки щодо першої групи доказів, тобто до «ідеальних» [6, с. 320].

Ми підтримуємо думку науковця, проте вважаємо, що варто дещо вдосконалити таке правило, врахувавши цінну практику ЄСПЛ. Зокрема, розглянувши справи «Яллох проти Німеччини» та «Саундерс проти Сполученого Королівства», можна зробити висновок, що свобода від самовикриття не поширюється на отриману в примусовому порядку інформацію від особи, за однієї лиш умови – інформація повинна існувати незалежно від волі останньої [3, с. 142].

Саме тому цілком логічно можна припустити, що не може бути порушено свободи від самовикриття тоді, коли органи обвинувачення застосовують до особи примус під час освідчування чи відібрання біологічних зразків для експертизи, але не змушуючи при цьому особу робити активні дії, тобто дієво викривати саму себе. Чітким прикладом є: використання фізичної сили для оголення та огляду особи з метою здійснення примусового освідчування або у випадку примусового відбирання біологічних зразків в особи з метою проведення аналізу ДНК. Власне про те, що біологічні зразки можуть бути відібрані незалежно від волі обвинуваченої особи, ЄСПЛ чітко зазначив у справі «Саундерс проти Сполученого Королівства» [6, с. 319–320].

Водночас порушенням свободи від самовикриття є протилежне, тобто – спонукання особи відповідним органом до певних активних дій проти її волі, примусове застосування цим органом вищезгаданих процесуальних дій. Наприклад, коли особу не примусово оголюють, а власне примушують самотійно оголитися для здійснення свідчення. Крім цього, такими є ситуації, у яких особу примушують показати сліди, надати пояснення або показання, а також примусово викликають блювотний рефлекс у людини неприродним шляхом. Останній з наведених прикладів безпосередньо ЄСПЛ відносить до таких, за яких порушується свобода від самовикриття у справі «Яллох проти Німеччини» [6, с. 320–321].

Також варто зауважити, що українське кримінально-процесуальне законодавство жодним чином не регламентує порядок проведення примусового отримання для експертизи біологічних зразків, а також не дає визначення цьому терміну – «біологічні зразки». Такі недоопрацювання в законодавстві дають змогу припустити, що сторона, за ініціативою якої будуть проводитися такі дії, може зловживати ними. Якщо законодавець не вирішить цю проблему, то це рано чи пізно неодмінно може призвести до масштабного правового свавілля [3, с. 144].

Крім цього, на нашу думку, було б доцільно внести деякі зміни до законодавства, зокрема щодо тих осіб, яких законодавець відносить до членів сім'ї та близьких родичів. Насамперед необхідно розширити перелік, який закріплено в КПК, залучити до нього нових осіб: невістку (зятя) та батьків чоловіка (дружини) [2]. Крім цього, погоджуємося з думкою В. В. Навроцької, щодо того, що до осіб, котрі підлягають звільненню від давання показань унаслідок близьких відносин з підозрюваним (обвинуваченим), варто також віднести тих, які ще не пов'язані, або вже більше не пов'язані подружніми стосунками, проте перебувають у тісних взаємних відносинах. Тобто до вже згаданого вище переліку варто додати наречених, тобто осіб, які спільно подали заявку до органу ДРАЦС про бажання укласти шлюб, а також колишнього чоловіка (дружину), які раніше перебували у шлюбі та мали тісні та тривалі стосунки, проте не пізніше 3-х років після розірвання такого шлюбу [7, с. 134].

Ми також погоджуємося з думкою О. Р. Хижної, що необхідно взагалі позбутися такого розмежування осіб в КПК, як «члени сім'ї» та «близькі родичі», оскільки немає різниці між такими категоріями осіб у процесі здійснення права про ненадання показань проти них. Тому таке розмежування немає ніякого сенсу, а лише нагромаджує кримінально-процесуальне законодавство новими тотожними поняттями [8, с. 18].

Висновки.

1. Визначено зміст свободи від самовикриття та права не свідчити проти рідних та близьких, закріпленої в КПК України, історію її походження.

2. Проаналізовано основні відмінності сучасного розуміння принципу кримінального провадження з тим, що використовувався у радянському праві, та з тим, який зараз використовується у країнах з відмінною від вітчизняної правовою системою, тобто англо-саксонською.

3. Розглянуто позиції та думки науковців та практиків щодо найбільш дискусійного питання, пов'язаного з досліджуваним принципом кримінального провадження, а саме: чи може поширюватися свобода від самовикриття на умисне обмовлення невинної особи у вчиненні кримінального правопорушення підозрюваним (обвинуваченим).

4. Зроблено висновок, що обмова невинної особи підозрюваним (обвинуваченим), як і будь-які інші неправдиві показання, є за своєю суттю зловживання правом, оскільки містить в собі такі властиві йому ознаки.

5. Визначено переваги національного кримінально-процесуального законодавства, які відповідають європейському рівню права.

6. Вважаємо, що зусилля сторони обвинувачення та суду мають бути спрямовані на вироблення різноманітних тактик допиту, зіставлення доказів, тобто на спонукання підозрюваного (обвинуваченого) до надання правдивих показів для встановлення істини у справі.

7. Визначено, що необхідно закріпити на законодавчому рівні обов'язок будь-якої особи обґрунтувати підстави відмови надавати інформації з приводу підозри чи обвинувачення проти неї чи її близьких родичів та членів її сім'ї. Також важливо запозичити іноземний досвід щодо встановлення кримінальної відповідальності за відмову у наданні таких свідчень без надання достатніх доказів для такої відмови.

8. Розглянуто думки вчених та детально проаналізовано практику ЄСПЛ щодо ще одного не менш важливого та спірного питання про те, чи є освідчування та примусове відібрання біологічних зразків порушенням свободи від самовикриття та права не свідчити проти рідних та близьких.

9. Вважаємо за доцільне позбутися такого розмежування осіб в КПК, як «члени сім'ї» та «близькі родичі» і розширити коло осіб, до яких застосовується досліджувана засада кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 11.10.2022).
2. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. Дата оновлення: 01.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 11.10.2022).
3. Аббасова Д. Л. Примусове відібрання біологічних зразків для проведення експертизи і право на свободу від самовикриття: етично-правова дилема. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи: матеріали круглого столу* (м. Львів, 11 черв. 2021 р.). Львів, 2021. С. 141–146.
4. Борейко Г. Д. Обмова підозрюваним (обвинуваченим) завідомо невинуватої особи як свобода від самовикриття чи зловживання правом? *Прикарпатський юридичний вісник. Кримінальний процес, криминологія*. 2022. Вип. № 2(43). С. 118–121.
5. Кравчук О., Остащук І. Судові присяги, як складник судової символіки. *Юридичний вісник. Methodologia teorii i praktiki jurisprudencii*. Одеса. 2021. Вип. № 1. С. 7–19.
6. Лисаченко С. Окремі примусові засоби отримання відомостей від особи у кримінальному досудовому провадженні у контексті свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї. *Підприємництво, господарство і право. Кримінальний процес*. 2018. № 6. С. 316–321.
7. Навроцька В. В. Право на свободу від самовикриття, викриття членів сім'ї чи близьких родичів як одна із процесуальних гарантій. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2020. Вип. № 3(91). С. 127–138.
8. Хижна О. Р. Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї як засада у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.09, Київ, 2018. 25 с.
9. Циганій С. О., Кузьмічова-Кисленко Є. В. Сучасні підходи до засад кримінального провадження. *Наукові інновації та передові технології*. Київ, 2022. Вип. № 7(9). С. 278–287.
10. Яремко Г. З. Межі свободи від самовикриття та викриття близьких родичів та членів сім'ї. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи: матеріали круглого столу* (м. Львів, 11 черв. 2021 р.). Львів, 2021. С. 111–117.

References

1. *Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]* vid 28.06.1996 r. Data onovlennia: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian]
2. *Kryminalno protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]* vid 13.04.2012 r. Data onovlennia: 01.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian]
3. Abbasova, D. L. (2021). Prymusove vidibrannia biolohichnykh zrazkiv dlia provedennia ekspertyzy i pravo na svobodu vid samovykryttia. Etychno-pravova dylema. [Forced selection of biological samples for examination and the right to freedom from self-disclosure. An ethical and legal dilemma]. *Kryminalna yustytysia v Ukraini: realii ta perspektyvy: materialy kruhloho stolu – Criminal justice in Ukraine: realities and prospects: materials of the round table*, m. Lviv, 11 cherv. 2021. Lviv, 141–146 [in Ukrainian]
4. Boreiko, H. D. (2022). Obmova pidozriuvanym (obvynuvachenym) zavidomo nevinuvatoy osoby yak svoboda vid samovykryttia chy zlovzhyvannia pravom? [ebating a suspect (accused) of a known innocent person as freedom from self-exposure or abuse of the right?] *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk. Kryminalnyi protses, kryminalistyka – Carpathian Legal Gazette. Criminal process, criminology*, № 2(43), 118-121 [in Ukrainian]
5. Kravchuk, O. & Ostashchuk, I. (2021). Sudovi prysiahny, yak skladnyk sudovoi symvoliky [Court oaths as a component of court symbols]. *Yurydychnyi visnyk. Methodolohiia teorii i praktyki yurysprudentsii – Legal Bulletin. Methodology of the theory and practice of jurisprudence*. Odesa, 1, 7-19 [in Ukrainian]

6. Lysachenko, S. (2018). Okremi prymusovi zasoby otrymannia vidomosti vid osoby u kryminalnomu dosudovomu provadzhenni u konteksti svobody vid samovykryttia ta prava ne svidchyty proty blyzkykh rodychiv ta chleniv simy [Separate coercive means of obtaining information from a person in criminal pre-trial proceedings in the context of freedom from self-disclosure and the right not to testify against close relatives and family members]. *Pidpryiemnytstvo, gospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 6, 316-321 [in Ukrainian]
7. Navrotska, V. V. (2020). Pravo na svobodu vid samovykryttia, vykryttia chleniv simi chy blyzkykh rodychiv yak odna iz protsesualnykh harantii [The right to freedom from self-exposure, exposure of family members or close relatives as one of the procedural guarantees]. *Visnyk LDUVS im. E. O. Didorenka - Bulletin of the LDUVS named after E. O. Didorenko*, 3(91), 127-138 [in Ukrainian]
8. Khyzhna, O. R. (2018). *Svoboda vid samovykryttia ta pravo ne svidchyty proty blyzkykh rodychiv ta chleniv simi yak zasada u kryminalnomu provadzhenni [Freedom from self-disclosure and the right not to testify against close relatives and family members as a basis in criminal proceedings]: avtoref. dys. ... kand. yur. nauk: 12.00.09, Kyiv, [in Ukrainian]*
9. Tsyhanii, S. O. & Kuzmichova-Kyslenko, Ye. V. (2022). Suchasni pidkhody do zasad kryminalnoho provadzhennia [9. Tsyhanii S. O., Kuzmichova-Kyslenko E. V. Modern approaches to the principles of criminal proceedings]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii – Scientific innovations and advanced technologies*, 7 (9), 278-287 [in Ukrainian]
10. Yaremko, H. Z. (2021). Mezhi svobody vid samovykryttia ta vykryttia blyzkykh rodychiv ta chleniv simi [Limits of freedom from self-exposure and exposure of close relatives and family members]. *Kryminalna yustytisia v Ukraini: realii ta perspektyvy [Criminal justice in Ukraine: realities and prospects]: materialy kruhloho stolu, m. Lviv, 11 cherv. 2021 r. Lviv, 111-117 [in Ukrainian]*

Стаття надійшла до редакції 17.02.2023